

4. Запис автора 01.10.2025 р. від Паламарчука Павла Павловича, 1974 р. н., правнука двох учениць практичної школи (Салагацької Палагеї Андріївни 1897–1993 та Нечипорук Людвіги Зіновіївни 1905–1987).
5. 135 років Практичній школі сільського господарства і домоводства Марії Миколаївни Маріуц-Гриньової в маєтку Зозулинці Київської губернії. Національна наукова сільськогосподарська бібліотека Національної академії аграрних наук України.
- URL: <https://dnsgb.com.ua/novini/vistavki/135-rokiv-praktichnij-shkoli-silskogo-gospodarstva-i-domovodstva-marii-mikolaivni-mariuc-grinvoi-v-maetku-zozulinci-kiivskoi-gubernii/>

Анатолій Лисий

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОЧАТКОВУ ОСВІТУ В ДАНЬКІВСЬКІЙ КОМУНІ ШПИКІВСЬКОЇ ПРЕТУРИ ТУЛЬЧИНСЬКОЇ ПРЕФЕКТУРИ (1941-1944)

Анотація. У статті на основі аналізу архівних джерел, опублікованих документів та спеціальної літератури висвітлено стан початкової освіти в селі Даньківка в роки румунської окупації.

Ключові слова: війна, Даньківка, окупаційний режим, початкова школа, вчителі, навчальні програми, дисципліна.

Anatolii lysyi

ON THE QUESTION OF PRIMARY EDUCATION IN THE COMUNE OF DANKIVKA, SHPYKIV PRETURA, TULCHYN PREFECTURE (1941-1944)

Abstract. This article deals with the state of primary education in the village of Dankivka during the years of Romanian occupation.

Keywords: War, Dankivka, occupation regime, primary school, curriculum, discipline.

Попри нові виклики сьогодення, період минулої війни та окупації залишається однією з найбільш гострих в українському суспільстві тем. Відтак, потребує незаангажованого, об'єктивного, позбавленого міфологізації й ідеологізованого трактування, нових дослідницьких методик та наукового інструментарію. Серед дослідних лакун, зон розлому в історіописанні Другої світової війни в Україні є румунська окупаційна політика, яка реалізовувалася на південно-західних теренах, і зокрема в селі Даньківка Шпиківського району Тульчинського повіту губернаторства Трансністрія (рум. Transnistria).

Даньківку фронт обійшов стороною. Кровопрлитні бої точилися в районі Липовця та Іллінців. 18 липня 1941 р. через село

пройшли німецькі та угорські війська [1, с. 290]. Розпочався окупаційний період в історії цього поселення. Про нього свідчать нещодавно розсекречені документи з Державного архіву Вінницької області за 1941–1944 рр.

Одразу, ще за вказівкою німецької окупаційної адміністрації, почалося формування органів місцевого самоврядування. Шостого серпня 1941 р. було створено «Комітет національної ради села Даньківки», до якого ввійшли:

Теремчук Г. Д. – староста;

Музика Я. А. – заступник;

Янченко І. З. – секретар;

Мацик П. Ф. – голова (колгоспу) громади ім. Михайла Коцюбинського;

Музика М. Ф.;

Чорнописький Й. С.;

Колісник П. Ф.

Заводян А. А.;

Литвинюк І. С.;

Ходотай Т. Н.;

Овчарук А. І.;

Мацик Є. Т.;

Колісник О. О. [2, арк. 72].

Поряд з відновленням господарського життя вирішувались проблеми налагодження освітнього процесу за румунським зразком. Ще в серпні 1941 р. в «Інструкції для адміністративного управління губернаторством «Трансністрія» маршалом І. Антонеску було сформовано перші кроки у напрямку реалізації освітньої політики: «1) у галузі освіти – відкрити з 1 жовтня всі школи з вчителями з місцевих кадрів. Мовою викладання може бути за вибором населення, німецька, румунська чи російська; 2) з середніх шкіл відкрити тільки початкові, ремісничі та комерційні, що стосується інших – подивимося пізніше» [3, с. 324].

При дирекції культури губернаторства Трансністрія було сформовано шкільний відділ, який відповідав за формування освітньої навчальної програми за зразком Румунського королівства та здійснював контроль за станом приміщень закладів освіти й їх підготовкою до опалювального сезону. Указом № 6 від 7 вересня 1941 р. цього відділу на території Трансністрії навчальний процес мав розпочатись з 1 жовтня 1941 р. Вчительський корпус, відповідно до указу, створювався з колишніх вчителів, а оплата праці здійснювалася з фондів місцевих органів влади у тому ж розмірі, як і за радянських часів. Органи місцевої влади проводили інвентаризацію, ремонт усіх шкіл та відповідну підготовку шкіл до зимового опалювального сезону. Уся підготовка мала бути завершеною до 28 вересня 1941 р. Указ передбачав відкриття шкільних їдалень, до меню яких входили: «хліб, чай, молоко, мед, мармелад» [4, с. 152].

Навчання було платним, але обов'язковим до сьомого класу. Фінансування початкових шкіл було покладено на місцеві органи влади, які встановили шкільний податок у розмірі не більше ніж 15 марок (або 150 крб) з кожного голови сім'ї здатного працювати. Гроші, зібрані представником сільської управи, надходили в спеціальний фонд школи, з якого вони розподілялися на утримання школи, купівлю дидактичного матеріалу і виплату заробітної плати персоналу школи [5, арк. 257].

Шпиківський шкільний інспектор провів перевірку закладів освіти району і зробив висновок, що «школи не мають культурного вигляду, не побілені, брудні, подвір'я не огорожені, не скрізь маютья клозети» [6, арк. 47].

До вчительської праці зголосились Янченко Іван Зіновійович, 1881 р. н. та Жолткевич Олена Петрівна, 1893 р. н. На Янченко І. З. були покладені обов'язки завідувача [7, арк. 51].

1 жовтня 1941 р. до першого класу початкової школи с. Даньківки пішли:

Бокієвський Василь – 8 років, другорічник;
Бокієвський Михайло – 7 років;
Журавель Ганна – 7 років;
Журавель Степан – 7 років;
Заводян Станіслав – 8 років, другорічник;
Кудик Олена – 7 років;
Мацик Василь – 7 років;
Мацик Ганна – 7 років;
Мельник Ольга – 8 років, другорічниця;
Музика Дмитро – 7 років;
Овчарук Олена – 7 років;
Осадча Марія Григорівна – 7 років;
Осадча Марія Михайлівна – 7 років;
Осадчий Володимир – 8 років, другорічник;
Панчук Олександр – 7 років;
Рибачук Марія – 8 років, другорічниця;
Соколицький Петро – 7 років;
Теремчук Антоніна – 7 років;
Ткачук Грогорій – 8 років, другорічник;
Ткачук Марія – 8 років, другорічниця;
Ходотай Сава – 7 років;
Чорнописька Катерина – 7 років.

Всього в школі в 1943/1944 навчальному році опановував науки 61 школяр. З них: 28 хлопчиків і 33 дівчинки [8, арк. 4-5].

Було складено кошторис на витрати з утримання школи:

Місячна зарплата вчителя – 200 крб;
Прибиральниця – 150 крб;
Доплата за завідування – 50 крб;
Адмінгоспвидатки на н/рік;
Опалення – 5000 крб;

Відрядження – 675 крб;
Утримання приміщення – 200 крб;
Поштові витрати – 75 крб;
Біжучий ремонт – 600 крб;
Канцелярські витрати – 80 крб [9, арк. 84].

Здійснювався суворий контроль за відвідуванням учнями занять. Директори шкіл звітували перед районним шкільним відділом про пропуски занять з аналізом причин [10, арк. 1–65]. Не відвідувати школу дозволялося лише у випадку хвороби. У випадку неявки дитини до школи без поважної причини на її батьків міг бути накладений штраф у розмірі 50 крб. Якщо вони були не в змозі сплатити штраф, то з них цей штраф вираховувався за рахунок трудовнів [11, с. 113–114].

Згідно румунської освітньої політики та викликів, перед якими постала влада, навчальна література та загальна методика викладання педагогічними працівниками мала відповідати румунській ідеології. Відтак, перед початком навчального процесу постало питання про забезпечення закладів освіти необхідною кількістю «ідеологічно правильної» навчальної літератури. Відповідно до наказу дирекції Губернаторства Трансністрії № 63380/942, директори шкіл збирали й направляли інспектору шкіл всю навчальну літературу. Всі підручники проходили відповідне редагування: з їхніх сторінок прибирали обличчя комуністичних вождів, а агітаційні матеріали та статті були заклеєні [12, арк. 12].

Для реалізації державних інтересів у вихованні молоді цінностей християнської моралі румунськими методистами була розроблена та затверджена освітня програма до предмета «Закон Божий». Священники були зобов'язані на безоплатній основі викладати уроки релігії в школі та допомагати релігійним вихованням малозабезпеченим учням [13, арк. 374]. У Даньківці церкву було відновлено в травні 1942 р., але з'ясувати прізвище місцевого священника не вдалося [14, арк. 69].

Важливим чинником, що спонукав сільських вчителів погоджуватися на співпрацю з окупаційною владою, була винагорода за виконання ними професійних обов'язків. Місцеві педагоги повинні були б бути повністю забезпечені. Шпиківська претора встановила обов'язкові ціни на сільгосппродукцію: буханка хліба коштувала 1 крб; картопля – 0.50 коп за кілограм; масло коров'яче – 17 крб; м'ясо – 8 крб; олія – 10 крб; цукор – 4 крб [15, арк. 95]. Але з 1942 р. різні відрахування, штрафи, податки тощо зрізали її до мінімуму. Освітянам ледь вистачало грошей на продукти харчування. Тому місцева громада підтримувала вчителів: завідувач школи Янченко І. З отримав 4 центнера хліба, а вчителька Жолткевич О. П. – 2 центнера у 1942 році [16, арк. 377].

Видавалися документи, які регламентували шкільне життя. Так, для проведення шкільних свят був потрібен дозвіл Тульчинського повітового шкільного інспектора Думінте. Урочистості з нагоди закінчення школи у 1942 р. були присвячені 60-річчю Іона Антонеску –

керівника (рум. *kondukatore*) Румунської держави. Один з вчителів повинен був говорити про особистість Маршала і про його роль у справі звільнення Трансїстрії. Шкільний хор повинен був виконувати патріотичні пісні, а також і декламації патріотичних віршів [17, арк. 57].

Румунська окупаційна адміністрація активно залучала вчителів та учнів до сільськогосподарських і громадських робіт. Згідно з наказом губернатора Г. Алексяну від 23 квітня 1942 р., з початком польових робіт навчання у школах припинялося, а всі учасники освітнього процесу направлялися на сільськогосподарські роботи. Школи зобов'язувалися мати сад або город площею не менше гектара, врожай з яких розподілявся між шкільною їдальнею (50%) та педагогами відповідно до виконаної ними роботи. Учні доглядали територію навчального закладу, а також дерева в шкільному саду та біля сільських церков [18, с. 109].

Зміна ситуації на фронті в другій половині 1943 р., активний наступ Червоної армії та відступ німецько-румунських військ, призвели до згорання освітньої інфраструктури. У жовтні 1943 р. дирекція культури видала накази про закриття всіх початкових та середніх шкіл [19, с. 430].

Даньківку було визволено 15 березня 1944 р. Одразу почала діяти Надзвичайна державна комісія з встановлення та розслідування злочинів та збитків заподіяних окупантами. Вона з'ясувала, що «вартість відновлення частково зруйнованого будинку школи складає 7084 крб, витрати на відновлення інвентаря та обладнання – 30944 крб, інших будівель та споруд – 2860 крб» [20, арк. 92].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Кошопан О. Ф. Історія Печери. Вінниця, 2011. 432 с.
2. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВіО), Ф. Р.-1421, оп. 1, спр. 1.
3. Лисенко О. Україна у Другій світовій війні: погляд з ХХІ століття. Історичні нариси: у 2-х т. Т. 1. Київ: Наукова думка, 2010, 735 с.
4. Катарга С. Губернія Трансїстрія в 1941-1944 рр. Держава та армія: зб. наук. пр. Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка». С. 150–154.
5. ДАВіО, Ф. Р.- 1417, оп. 3, спр. 1.
6. ДАВіО, Ф. Р. - 1417. – Оп. 3, спр. 1.
7. ДАВіО, Ф. Р.- 1417, оп. 3, спр. 4.
8. ДАВіО, Ф. Р.- 1417, оп. 3, спр. 238.
9. ДАВіО, Ф. Р.- 1417, оп. 3, спр. 41.
10. ДАВіО, Ф. Р.- 1417, оп. 3, спр. 232.
11. Гальчак С. Відмінності в окупаційній політиці німецьких та румунських загарбників на Поділлі в роки Другої світової війни. Сьома Могилів-Подільська наукова історико-краєзнавча конференція. Матеріали конференції, 6-7 жовтня 2023 р., м. Могилів-Подільський.
12. ДАВіО, Ф. Р. -1410, оп. 1, спр. 1.

13. ДАВіО, Ф. Р. -1417, оп. 3, спр. 12.
14. ДАВіО, Ф. Р. -1421, оп. 1, спр. 3.
15. ДАВіО, Ф. Р. -1417, оп. 1, спр. 42.
16. ДАВіО, Ф. Р.-1417, оп. 1, спр. 17.
17. ДАВіО, Ф. Р.- 1495, оп. 6, спр.3.
18. Бабій Л. Політика румунської окупаційної влади щодо залучення до співпраці сільського населення Вінниччини в роки Другої світової війни // ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Наукові записки. Серія: Історія, 2023. Вип. 45.
19. Лисенко О. Україна у Другій світовій війні: погляд з XXI ст. Історичні нариси: у 2-х т. Т. 2. Київ: Наукова думка, 2010, 650 с.
20. ДАВіО, Ф. Р.- 4897, оп. 1, спр. 15.

Олександра Коваленко

ВИКОРИСТАННЯ КРАЄЗНАВЧИХ МАТЕРІАЛІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ТЕМИ «ГОЛОДОМОР-ГЕНОЦИД 1932–1933 РР. В УКРАЇНІ»

Анотація. У статті розглянуто можливості використання краєзнавчих матеріалів Поділля у вивченні теми «Голодомор-геноцид 1932–1933 рр. в Україні» у шкільному курсі історії. На основі архівних документів, усних свідчень, фрагментів документальних фільмів та інших локальних джерел проаналізовано механізми проведення хлібозаготівель, форми спротиву селян радянському режиму та наслідки геноциду для місцевих громад. Показано дидактичний потенціал цих матеріалів у формуванні в учнів історичного мислення, навичок джерелознавчої критики, етичної рефлексії та національної самосвідомості. Особлива увага приділена методиці критичного читання джерел «у контексті» та ролі аудіовізуальних свідчень, зокрема фільму «Голодомор-геноцид 1932–1933 років: український опір».

Ключові слова: Голодомор, геноцид, Поділля, Вінниччина, краєзнавчі матеріали, архівні документи, усні свідчення, історична освіта, дидактичний потенціал, національна пам'ять.

Oleksandra Kovalenko

USE OF LOCAL HISTORY MATERIALS IN STUDYING THE TOPIC «THE 1932-1933 FAMINE-GENOCIDE IN UKRAINE»

Abstract. The article discusses the possibilities of using local history materials from Podillia in studying the topic "The Holodomor-genocide of 1932-1933 in Ukraine" in the school history course. Based on archival documents, oral testimonies, fragments of documentary films, and other local sources, the mechanisms of grain requisitioning, forms of